

Котловий С.А. Ціннісні орієнтації як передумова виникнення конфліктної поведінки учнів професійного ліцею / С.А.Котловий // Актуальні проблеми державного управління педагогіки та психології / Збірник наук. Праць Херсонського національного університету. – Вип. 2 (7). – Херсон, 2012. – С. 362 – 366.

362

УДК 316

С.А.Котловий

ЦІННОСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНОГО ЛІЦЕЮ

Стаття присвячена актуальній темі сьогодення, а саме впливу сучасних цінностей учнів професійних ліцеїв на виникнення у них конфліктної поведінки. Розглядається зв'язок між ціннісними орієнтаціями та поведінкою людини, адже unreality найбільш бажаних цінностей призводить до виникнення внутрішнього конфлікту, що проявляється назовні у конфліктній поведінці.

Article is devoted to the actual topic of today, namely the impact of modern values of students of professional schools in the conflict of their behavior. The connection between value orientations and behavior of man as the most preferred values causes of internal conflict that appears on the outside of conflict behavior.

Постановка проблеми. Соціально-економічна ситуація України потребує появи висококваліфікованих робітників, здатних створювати якісні продукти матеріальної культури, які б задовольняли потреби наших громадян. Натомість все менше випускників професійно-технічних закладів бажають працювати за отриманими спеціальностями, або ж невідповідально ставляться до виконання своїх професійних обов'язків. Адже більша частина контингенту учнівської молоді цих закладів – це діти-сироти та напівсироти (соціальні, біологічні) з проявами девіантної, асоціальної та конфліктної поведінки, вихідці з педагогічно занедбаних і матеріально незабезпечених родин, що, у свою чергу, ускладнює навчально-виховний процес ПТНЗ, перешкоджає активній соціальній

активності учнів. У таких дітей нівелюються сімейні цінності, вони майже не готові до життєдіяльності в певній громаді, суспільстві в цілому. Також необхідно констатувати різке падіння престижу освіти в учнівському середовищі, у зв'язку з тим, що вона не забезпечує гідний життєвий рівень, не гарантує стабільний заробіток.

363

Проблеми, що пов'язані з людськими цінностями, займають одне з провідних місць у дослідженні соціальної детермінації людської поведінки, її саморегуляції та прогнозуванні. Формування ціннісних орієнтацій сприяє процесу розвитку особистості в цілому. Як один з елементів структури особистості, вони відіграють вирішальну роль у регуляції поведінки, формуванні світогляду, переконань, виборі життєвого шляху, особливо на етапі становлення професійно-трудової діяльності в юнацькому віці. Саме завдяки цінностям особистість відчуває себе цілісно в оточуючому її світі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ціннісні орієнтації становлять складний соціально - психологічний феномен, який визначає спрямованість і зміст активності особистості. Також вони, як зазначає Л. Чаговець, є складовою частиною системи відносин особистості яка зумовлює загальний підхід людини до світу, до самої себе, надаючи при цьому спрямування та значення особистісним позиціям, поведінці та вчинкам [7]. Саме ціннісні орієнтації виступають як ланцюг, що пов'язує різні підходи до системи знань про поведінку людини, як категорія, з якою співвідносяться різні поняття, необхідні сучасній педагогіці при вивченні механізмів регуляції поведінки.

У ряді досліджень відмічається, що юнацький вік сензитивний для утворення ціннісної орієнтації в якості стійкої особистісної властивості, яка впливає на становлення світогляду учнів, їх відношень з довкіллям. Саме у цьому віковому періоді " закладається здатність об'єктивної оцінки

самого себе і довкілля, що найбільше впливає на становлення закономірностей, які згодом вказуватимуть на позицію у житті вже дорослої людини". Провідною у цей час є навчально-професійна діяльність, в якій реалізується готовність юнака до самовизначення і яку вважають психічним новоутворенням цього віку [2]. Адже юнацький вік є тим періодом життя, коли індивід стає готовим не стільки до самовизначення, скільки до життя як суб'єкт власної діяльності [5, с.152].

У дослідженні Л.Коберник зазначається, що ціннісні орієнтації є чинником виникнення та подолання конфліктних форм поведінки студентів. Дослідниця зазначає, що невідповідність між бажаними та навини цінностями призводять до внутрішнього конфлікту особистості, що ззовні проявляється у деструктивній та асоціальній поведінці. За роки незалежності України відбулася значна трансформація системи цінностей молоді, так серед них переважають матеріальні цінності, які дозволяють забезпечити особистісні ціннісні орієнтації, а не духовні. Такі цінності як безкорисливе милосердя та допомога іншим знаходяться на останньому місці [3].

Система особистісних цінностей формується під впливом суспільних. Так, В.Ядов розробив диспозиційну концепцію регуляції соціальної поведінки особистості. Основна ідея цієї концепції полягає в тому, що людина має складну систему різних диспозиційних утворень, які організовані ієрархічно і регулюють її поведінку і діяльність. Кожен рівень цієї системи містить три компоненти: потребу, яка класифікується з точки зору включення індивіда в різні сфери соціальної діяльності; ситуації, в яких діє індивід і які пов'язані з певними потребами; диспозиційне утворення, що регулює поведінку і діяльність індивіда [8].

Мета статті: розкрити зміст сучасних цінностей учнів професійних ліцеїв, які впливають на виникнення конфліктної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Ціннісні орієнтації — важливий компонент світогляду особистості, який відображає позитивну або

негативну значимість для неї предметів або явищ соціальної дійсності. Система ціннісних орієнтацій як психологічна характеристика зрілої особистості, центральне особистісне утворення визначає мотивацію поведінки, засоби досягнення життєвих цілей. Відсутність сформованої системи цінностей породжує у людини відчуття внутрішньої порожнечі, орієнтацію на зовнішні критерії оцінки, некритичне прийняття групових норм поведінки і світогляду загалом.

Ціннісні орієнтації не мають такої визначеності, як у сформованих цілей та планів. Тому вони гнучкіші, їх легше регулювати. Якщо життєві цілі й плани не реалізуються, ціннісні регулятори забезпечують сталість особистості в момент «кризи нереалізованості». А якщо певних життєвих цілей досягнуто (вони втрачають спонукальну силу) — тоді ціннісні орієнтації спонукають до постановки нових.

364

Психологи вважають, що особистість формується у процесі соціалізації шляхом засвоєння індивідом соціального досвіду. На особистісному рівні соціалізація пов'язана зі становленням і розвитком «Я»-концепції особистості.

Соціалізація не є механічним відображенням людиною соціального досвіду. Засвоєння цього досвіду має суб'єктивний характер. Однакові ситуації по-різному сприймаються і переживаються різними індивідами, отже, різні особи отримують з об'єктивно однакових ситуацій різний соціальний досвід. Щоб соціальні цінності стали особистісними, необхідне позитивне емоційне ставлення до них, інакше кажучи, вони повинні набути для людини особистісного смислу. За висловлюванням О. Леонтєва, особистісний смисл — це індивідуалізоване відображення дійсності, виявлення ставлення особистості до об'єктів, заради яких здійснюється діяльність [4].

Формування ціннісних орієнтацій — складний і тривалий процес, що передбачає наукове знання психологічних механізмів, які лежать в основі ціннісних орієнтацій, і умов їхнього розвитку.

Не все те, що для людини важливе і значиме, може бути реалізоване в поведінці. Це залежить від низки обставин і причин суб'єктивного і об'єктивного характеру, від того, чи є для людини якийсь сенс робити той або інший вчинок, прагнути до обраної мети. Зміст і значимість найчастіше виявляються через привабливість предметів, речей і людей, їхню бажаність для людини і емоційно-чуттєве ставлення до них. Емоції і почуття виступають у цьому випадку джерелом активності, живлять фантазію, стимулюють і спонукають проектувати можливі дії, уявляти конкретні ситуації і результати діяльності. В таких умовах необхідної інформації найчастіше буває недостатньо, і тоді включається уява, яка не тільки допомагає проектувати шляхи досягнення мети, але і уявляти ситуації, результати діяльності в емоційно привабливій формі. Таким чином, саме через уявлення, єдність інтелекту й афекту йде трансформація і детермінація цінностей та поведінки людини. Детермінація регуляції поведінки людини залежить: а) від світу, зовнішніх умов, рівня розвитку культури, природних факторів тощо; б) від самої людини, її бажань, цінностей, мотивів й інтересів [7].

Ранній юнацький, або старший підлітковий, вік характеризується виробленням ціннісних орієнтацій - спрямованості на певні цінності - еталони життя. Зокрема, хлопці виявляють орієнтацію на «гарних і вірних друзів», «здоров'я», «діяльне життя», тоді як дівчата - на «кохання», «цікаву роботу», «щасливе сімейне життя». Ціннісні орієнтації розширюють межі соціальної ситуації розвитку, виводять юнака на вищий рівень стосунків зі світом. У нього формується готовність до професійного та життєвого самовизначення [1]. Провідною ж характеристикою свідомості юнака стає спрямованість у майбутнє.

Важливими детермінантами процесу формування особистості учня професійного ліцею, що регулюють процес включення його у соціум і зміст ціннісних орієнтацій, є потреба у спілкуванні і потреба у відокремленні. Спілкування в цей період набуває специфічних рис: розширюється коло контактних груп, в які включається учень, і водночас у спілкуванні присутня вибірковість, яка виявляється, зокрема, у чіткій диференціації груп спілкування на товариські, з доволі широким складом членів і обмеженою інтенсивністю спілкування в них, і дружні, з якими учень ідентифікує себе, і які він намагається використовувати як стандарт для самооцінки і як джерело цінностей.

Найважливішою характеристикою ранньої юності виступає орієнтація на майбутнє, яка створює позитивний емоційний фон ставлення особистості до себе, стимулює її активність і є основою її розвитку.

Процес засвоєння цінностей життя і їх перетворення в змістовні елементи ціннісних уявлень виступає психологічною основою формування ціннісних орієнтацій особистості молодой людини. Особливості протікання даного процесу умовно подають у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів :

- на першому етапі відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими керувалась особистість до цього. А тому власний досвід життєдіяльності виступає важливим джерелом ціннісних орієнтацій;

365

- на другому етапі засвоєння цінностей проходить не лише шляхом утворення цілісних функціональних одиниць емпіричних уявлень, а й комунікативних - через засоби масової інформації і пропаганди;

- необхідною умовою, основою третього етапу є діяльність, виражена в особистих внутрішніх відношеннях до об'єктивних умов свого буття.

Усвідомлення свого місця в майбутньому, своєї життєвої перспективи є центральним новоутворенням психічного і особистісного розвитку в цьому віці.

Проблеми ціннісних орієнтацій юнацького віку торкається Н.Бондар при дослідженні формування особистісної репрезентації життєвого шляху. Вона вважає, що юнацький вік є порою життєвого, соціально-рольового, професійного, особистісного, морального самовизначення та індивідуалізації (усвідомлення власної неповторності) [6].

Більшість молодих людей, які навчаються ПТНЗ пов'язує своє уявлення про майбутнє з отриманням роботи, яка буде приносити матеріальне задоволення, а не духовне. Їх майбутня професійна діяльність спроектовується не на допомогу людям, суспільству, на розвиток держави, а на задоволення власних інтересів, потреб тощо, що в свою чергу може формувати конфліктну поведінку.

У процесі професійної підготовки, з однієї сторони, необхідна самореалізація як постійний елемент практичного вираження свого "Я", а з другої - осмислення власної духовності постійного зворотнього зв'язку між власними вчинками і цінностями, між активністю і самоконтролем, між особисто запропонованими перспективами і досягнутими результатами.

На думку В.Лісовського, на престижність тієї чи іншої професії серед молоді впливає не тільки популярність її в суспільстві, але й система цінностей, прийнята соціальними і професійними групами, сім'ями та самим індивідом [6].

Життєва орієнтація формується в залежності від того, носієм яких цінностей є те чи інше коло занять для людини, і якого значення набувають дані цінності в її свідомості.

В юності проходять глибокі зміни в системі життєвих цінностей, відбувається перелом уявлень, відмова від ілюзій, з'являються нові погляди, переконання, оцінки.

Деякі автори відмічають, що в процесі здійснення життєвих планів молодь зустрічається з певними труднощами, і її ціннісні орієнтації

формується під суперечливим впливом різних факторів. Серед всієї багатообразності факторів, що впливають на ціннісні орієнтації молоді: система освіти, діяльність політичних організацій, трудового колективу, засобів масової пропаганди, ідеал, місце проживання, рівень політичних знань, професійна зацікавленість, твори мистецтва і літератури, психологічні характеристики особистості, виділяють і підкреслюють роль сім'ї. Саме в сім'ї можуть формуватися хибні цінності, які негативно впливають на поведінку особистості. Також на формування ціннісних орієнтацій молоді більш відчутно починають впливати такі фактори, як телебачення, радіо, кіно, вивчення суспільних наукових дисциплін, самоосвіта.

Характерною рисою ранньої юності є формування життєвих цілей, планів. Життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнених цілей, котрі ставить перед собою особистість, як наслідок побудови "піраміди" її мотивів, становлення усталеного ядра ціннісних орієнтацій, які підпорядковують собі поодинокі прагнення, що минають, з іншого боку - це результат конкретизації цілей і мотивів. Безпосередній вплив на життєві цінності особистості справляють цілі та інтереси суспільства, ідеологічні установки, моральні та правові норми, соціальні цінності. Життєві плани залежать від завдань, які визначаються об'єктивними умовами життя та ціннісними орієнтаціями студента та умовно поділяються на :

- професійно-освітні (отримати цікаву улюблену роботу, підвищити свою кваліфікацію, отримати вищу освіту);
- суспільно-політичні (розширити свій політичний кругозір, брати участь в суспільному житті);
- романтико-пізнавальні (побувати в інших містах і країнах);
- особистісно-сімейні (знайти вірних друзів, створити сім'ю, виховати дітей справжніми людьми);

- матеріально-побутові (добитися гарного матеріального становища, створити хороші житлові умови).

Життєві плани молоді формуються на основі її уявлень про об'єкт вибору, із врахуванням значимості для неї професійного самовизначення, а також самої праці.

На професійне самовизначення молоді впливають цінності, що виражаються в життєвій орієнтації (на працю, сім'ю, дозвілля).

Цікавою на наш погляд, є змістовно-процесуальна модель професійного самовизначення, серед складових компонентів якої знаходимо :

- 1) усвідомлення цінності чесної (суспільної-корисної) праці (виступає ціннісне моральною основою самовизначення);
- 2) загальна орієнтація в соціально-економічній ситуації в країні і прогнозування перспектив її зміни (врахування конкретної соціально-економічної ситуації і прогнозування престижності обраної професії);
- 3) виділення віддаленої професійної цілі і її узгодженість з іншими важливими життєвими цілями (дозвілля, сімейними, особистісними) [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У практиці виховної роботи з учнями професійних ліцеїв часто ігноруються професійні вимоги до їх життєвих позицій та цінностей особистості. А тому слід мати на увазі, що вимоги до професійно-значущих цінностей, їх формування є важливим моментом у становленні ціннісної сфери студента, формуванні стійких життєвих поглядів та професійних переконань.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини / І.Д.Бех // Педагогіка толерантності. - 2001. - №2 (16). - С. 11-19.
2. Дубровина І.В. Школьная психологическая служба: Вопросы теории и практики / И.В. Дубровина. – М.: Педагогика, 1991. – 232 с.

3. Коберник Л.О. Динаміка змін ціннісних орієнтацій студентів як чинника виникнення конфліктних форм поведінки / Л.О. Коберник // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія // Щоквартальний науково-практичний журнал - №4. – Харків: НТУ «ХТП». – 2009. – С. 23-28.
4. Леонтьєв Д. А. Методика вивчення ціннісних орієнтацій // Д.А.Леонтьєв. - М.:СМИСЛ. - 1992, - 17 с.
5. М'ясоїд П.А. Загальна психологія // П.А.М'ясоїд. – К.:Вища школа. – 2001. – 487 с.
6. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості / А.Павліченко // Психологія і суспільство. - 2005.- № 4.- С. 98-120.
7. Чаговець Л. Особливості ціннісних орієнтацій старшокласників / Л.Чаговець // Психологія. – 2009. - №2. С. 11-13.
8. Ядов В.А. Саморегуляція и прогнозирование социального поведения личности / В.А. Ядов. - Л.: Наука, 1979. 264 с.